

INDIKACE A KONTRAIKACIE METOD VÝUKY ČESKÉHO JAZYKA U ŽÁKŮ V POČÁTEČNÍCH ROČNÍCÍCH ZÁKLADNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, ZEJMÉNA U TĚCH, KTERÍ MAJÍ OBTÍŽE DYSLEKTICKÉHO CHARAKTERU

Bohumila TOUPALOVÁ

Abstrakt: *Obecně lze říci, že neexistuje špatná či dobrá metoda. Na druhé straně je třeba dobře rozvážit výběr vhodné metody pro výuku konkrétního jedince. Tento požadavek je však limitován zejména vysokým počtem žáků ve třídě, a možná též i nedostatečnou znalostí indikace a kontraindikace některých metod a způsobů výuky českého jazyka u žáků prvního stupně základního vzdělávání. V této souvislosti se jeví jako žádoucí minimalizovat neproduktivní a kontraproduktivní činnosti zejména s ohledem na speciální výukové potřeby žáků s diagnostikovanou dyslexií, event. specifickou poruchou učení. Dyslexie není nemoc. Je to porucha, při které může při výběru nevhodných výukových metod a postupů dojít k velmi výrazné akcentaci obtíží s touto poruchou spojených. Svůj příspěvek chci věnovat upozornění na některé aspekty, které jsou kontraindikací pro použití některých metod, jako je např. doplňování neúplných slov, vyhledávání slov psaných různým druhem písma apod.*

Klíčová slova: *dyslexie, specifická porucha učení, integrace, výukové metody, indikace, kontraindikace, akcentace obtíží u žáka s dyslexií, matrice slov*

INDICATION AND CONTRAINDICATION OF CZECH LANGUAGE TEACHING METHODS FOR PUPILS IN INITIAL YEARS OF SCHOOLING, ESPECIALLY THOSE WITH DYSLEXIA DIFFICULTIES

Abstract: *Generally speaking, there is no bad or good teaching method. On the other hand, it is necessary to consider a choice of an appropriate teaching method suitable for a particular individual. This requirement is primarily limited by a high number of pupils in classroom, and also perhaps by insufficient knowledge of indication and contraindication of some methods and Czech language instruction styles for pupils on primary level. In this context it seems to be desirable to minimize unproductive and counter-productive activities especially with regard to special instructional needs of pupil with diagnosed dyslexia or specific learning disability. Dyslexia is not an illness. It is disorder and its symptoms can be even highlighted by choosing inadequate teaching method. The author will focus on some aspects that are a contraindication for using certain methods such as filling in incomplete words, searching for words written in different type fonts etc.*

Keywords: *dyslexia, specific learning disability, integration, teaching methods, indication, contraindication, highlighted symptoms of dyslexia, word matrices*

Úvod

Výukovým metodám a postupům je věnováno mnoho odborných publikací významných tuzemských i zahraničních odborníků. Z dlouhé řady těchto bych si dovolila uvést jen jedno jméno: J. A. Komenský. Ostatní nechť mi, laskavě, prominou, ale nadčasovost myšlenek tohoto pedagoga je mimořádná.

Samotná oblast výukových metod je velmi rozsáhlá. Proto se, s ohledem na možnosti tohoto příspěvku, budu věnovat pouze některým, a to zejména těm, které výrazným způsobem akcentují obtíže žáků s dyslexií.

Stat'

Zakladatel moderní pedagogiky J. A. Komenský věnoval mnoho úsilí zjišťování zralosti dítěte ke školnímu vzdělávání jako institucionální záležitosti. Ve svých odborných elaborátech shrnuje poznatek, že průměrně nadané dítě je vhodné začlenit do tohoto procesu v období kolem šestého roku věku dítěte. Současná pedagogika a moderní medicína je v tomto, zdá se, stále zajedno. Období šesti let věku dítěte je obdobím vhodným pro rozvoj rozumových dovedností na úrovni základů čtení, psaní a počítání. Oblast rozvoje motorických dovedností /hrubá i jemná motorika/ v důsledku probíhajících vývojových procesů lehce zaostává /osifikace/. K tomuto fenoménu je tedy nutné přihlídnout právě při volbě výukových metod.

Český jazyk je ve výuce na základní škole mimořádně exponovaným předmětem, neboť je třeba ke zvládnutí písma zaujmout statickou polohu, která odpovídá nejnovějším poznatkům o pracovní ergonomii. Čas, potřebný na zvládnutí osvojení komunikačních dovedností v psané podobě, je obrovský. Proto bych v této souvislosti ráda upozornila na nutnost indikace vhodných metod výuky gramatiky a psaní. S výběrem vhodných metod a postupů je třeba volit i vhodnou frekvenci a kvantitu úkolů, které učitel žákům předkládá. Zvláštního zřetele pak zasluhují žáci s obtížemi dyslektického charakteru.

V současné době je v hojně míře využíváno doplňování neúplných slov, ev. slovních spojení či větných celků. V 80. letech minulého století bylo toto metodiky reedukace specifických poruch učení upřednostňováno, aby nebyl žák příliš unavován dlouhým psaním. Jak se ukazuje, neměli ve všem pravdu. Přirovnání k výuce zvládnutí kotoulu v tělocviku je velmi názorné. Nemůžete se naučit kotoul, neděláte-li ho celý a mnohokrát za sebou. Dítě s dyslexií nemůže zvládnout pravopis, nenapíše-li slovo celé, nezafixuje-li si jeho matici, jak uvádím dále. Doplňování je tak pro žáka s dyslexií činnost nadmíru obtížná a z mých pozorování i kontraproduktivní.

V pracovních sešitech /i dalších materiálech připravených např. učiteli/ nacházíme množství nejrůznějších cvičení, která, dle mého názoru, nejsou tou nejvhodnější cestou, jak zatraktivnit výuku mateřského jazyka na českých školách. Ba co víc, osobně se domnívám, že některé metody /zejména metoda doplňování/, které jsou stále ještě doporučovány jako metody podporující výuku čtení a psaní, jsou, jak už jsem napsala výše, **kontraproduktivní**. A některé z nich dokonce akcentují projevy dyslexie. Pokusím se vysvětlit, v čem ta škodlivost spočívá.

Slovo je symbolickým vyjádřením názvu pro nejrůznější věci, zvířata, osoby, děje, činnosti atd., je též základní jednotkou slovní zásoby jazyka, a jako ustálené spojení hlásek/liter mající v daném jazyce svůj ustálený význam. Dítě již v předškolním věku chápe tato symbolická vyjádření. Tím se rozvíjí abstraktní myšlení. Dítě nevnímá psané slovo jen jako zmeř čar a oblouků, ale již chápe jeho význam. To je velmi důležité pro další rozvoj myšlení obecně. Dítě si zapamatuje slova jako obrazy /ZOO, MÁMA, TÁTA/ ve spojení s jeho významem. Pro kvalitní zapamatování je žádoucí tyto obrazy slov předkládat několikrát ve stejném tvaru, aby se důkladně zafixovala původní matrice nejen v psané podobě, ale též ve spojení se zvukovou podobou slova. Tak je v počátcích výuky nastaven základ pro pozdější kvalitní čtení.

Předložíme-li dítěti prvního ročníku základní školy slovo **máma**, vytvoří se v mozku grafická matrice slova **máma** ve správném tvaru. Pokud ale předkládáme v dalších úkolech /v pracovních sešitech/ nový obraz **m_m_**, žák musí uložit novou matici slova se stejným významem jako matrice první. K jedné zvukové matici máme tedy dvě matrice grafické. Úkolem žáka je doplnit chybějící samohlásky. Dítě v tomto věku ovšem velmi obtížně dokáže vytvořit psací technikou podobu tiskacího písmena **a**, které by korespondovalo se stylem písma, jež má spojený s první maticí. Často se tak stává, že žák doplní do předtištěného neúplného slova psací písmeno

nebo velké tiskací – **a**, **A** nebo i **A**. A tak se stává, že místo jedné dobře fixované matrice ukládá žák další a další varianty, resp. v důsledku velkého vnitřního zmatku neukládá nic.

Pracovní materiály, ale i učebnice určené dětem s dyslexií, jsou plné takových textů. Ke škodě všech je pak alarmující i fakt, že se v učebnicích či pracovních sešitech objevují chyby – někdy i pravopisné - již v samotném zadání, nebo v průvodních textech.

Žák s dyslexií v neúplném textu určeném pro doplňování velmi obtížně vnímá i hranice slov. Text mu splývá v jeden celek. Orientace je tak složitá, že dítě brzy duševně vyčerpané rezignuje na práci a hledá únikové aktivity.

Dalším úskalím jsou cvičení, ve kterých má žák odhalovat „chyby“. K tomu, aby takovou chybu odhalil, musí mít žák zafixované **správné tvary /matrice/ slov**. Fixace však může u některých dětí trvat i delší dobu, zejména u dětí trpících dyslexií. Tento typ cvičení by neměl být zařazován ani ve 2., příp. 3. ročníku, jak tomu často bývá.

Stejně tak kontraproduktivní se jeví i úlohy, při kterých žák čte slova zprava doleva, odshora dolů, slova různě /někdy až nesrozumitelně/ rozdělená, celá slova /i věty/ psaná velkými psacími písmeny. Větu „**A NEŽKA SEDÍ NA ŽIDLÍ**“ /psáno velkým psacím písmem a tímto fontem/ téměř stoprocentně nikde jinde neuvidí, a proto není důvod, domnívám se, ztrácet drahocenný čas k přepisu podobných vět. Navíc mám z praxe ověřeno, že tato kontraproduktivní cvičení nebaví ani děti chytré, ani méně nadané a už vůbec ne děti s dyslexií. Ano, i to je tzv. „tvořivé cvičení“ pracovních sešitů českého jazyka, které jsou schvalovány MŠMT k zařazení do seznamu učebnic.

V počáteční fázi výuky čtení a psaní je tedy třeba, aby žák získal důležité kompetence k úspěšnému čtení a psaní automatizováním potřebných dovedností ukládáním gramaticky správných maticí.

Ukázky textů z kontraindikační skupiny úloh, jež významně akcentují obtíže při výuce čtení a psaní, není nutné předkládat v tomto textu. V pracovních sešitech různých nakladatelství je jich víc než dost. Bohužel jsou to materiály, které ve valné většině představují hlavní výukový zdroj.

Závěr

Každé průměrně nadané dítě, a to i to, které má obtíže dyslektického charakteru, se může naučit číst a psát.

Samozřejmě existují jistá omezení ve vztahu ke čtení a psaní, jako jsou např. sluchové a zrakové vady, které limitují jedince podle stupně a charakteru postižení. Tak, jako mnoho lidí neumí rychle běhat, dobře hrát na hudební nástroj, neznají noty, neumějí řídit auto, tak existují lidé, kteří neumějí rychle a dobře číst či psát. Všichni máme své limity, jen možná nevíme, kde mají hranici.

Hlavním úkolem školy je poskytnout žákům v počáteční fázi vzdělávání kvalitní základ pro další rozvoj vhodnými výukovými metodami. Nepochybuji o tom, že kvalitní učitelé dokáží rozpoznat a zvolit vhodná cvičení a že zadávají takové úlohy, které nejsou kontraproduktivní, cvičení, která rozvíjejí přirozenou touhu po úspěchu a seberealizaci.

Nemyslím si, že by děti neměly řešit zajímavé úlohy a různé rébusy i v počátcích vzdělávání. Nicméně s vysokou naléhavostí zdůrazňuji požadavek přiměřenosti, který odpovídá věkovým zvláště dané intaktní skupiny s přihlédnutím k individuálním požadavkům žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

„Vyčištění“ pracovních materiálů od neproduktivních a kontraproduktivních cvičení se mi jeví jako nutná podmínka k zefektivnění vyučovacího procesu tam, kde se takové materiály nadměrně používají a kde jsou hlavním zdrojem výuky mateřského jazyka v počátcích vzdělávání, tedy zejména v 1. až 3. ročníku ZŠ.

Efektivnost výuky mateřského jazyka na dané škole je informací s vysokou vypovídací hodnotou nejen o kvalitě pedagogů, ale též o osvědčení a vysoké profesionalitě vedení školy.

Kontakt

Bohumila.Toupalova@seznam.cz